

Marcin Siedlecki
Uniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0003-3163-8341

Rezygnacje z autoidentyfikacji narodowościowych w spisach powszechnych 2021 roku w Czechach, Polsce i Słowacji

DOI: 10.15290/sp.2025.33.02.06

- Abstrakt** Różnicowane poziomy skłonności rezydentów do ujawniania swojej przynależności etnicznej w trakcie spisów powszechnych, w północno-zachodnim rejonie Europy Środkowo-Wschodniej (Polska: 98,76%, Słowacja: 94,58%, Czechy: 68,44% autoidentyfikacji nacjonalnych), warunkowane są czynnikami społecznymi, demograficznymi, kulturowymi. Pochodzenie etniczne, konstytuując tożsamość jednostek i gospodarstw domowych przynależących do określonych zbiorowości terytorialnych oraz wspólnot politycznych, jest w dalszym ciągu, mimo występujących odmienności, ważnym atrybutem współczesnych Europejczyków.
- Słowa kluczowe** spis powszechny, mniejszości narodowe i etniczne, tożsamość narodowościowa, Europa Środkowo-Wschodnia
- Abstract** The varying levels of residents' willingness to disclose their ethnicity during censuses in the northwestern region of Central and Eastern Europe (Poland: 98.76%, Slovakia: 94.58%, Czech Republic: 68.44% of national self-identification) are conditioned by social, demographic, and cultural factors. Ethnic origin, which constitutes the identity of individuals and households belonging to specific territorial communities and political communities, continues to be an important attribute of contemporary Europeans, despite the differences that exist.
- Keywords** census, national and ethnic minorities, national identity, Central and Eastern Europe

Wprowadzenie

Przedmiotem zainteresowania tekstu jest zjawisko rezygnacji¹ części mieszkańców Czech, Polski i Słowacji z możliwości udzielenia informacji na temat własnej przynależności etnicznej w trakcie spisów powszechnych przeprowadzonych w 2021 roku. Fenomen spisowej luki identyfikacji narodowościowych

¹ Pojęcie „rezygnacji” użyte w niniejszym tekście należy utożsamiać z brakami odpowiedzi na pytania o autoidentyfikacje narodowościowe w spisach powszechnych. Motywów owych braków należy poszukiwać co najmniej w jednym z trzech obszarów: 1) realnych trudności z określeniem autoidentyfikacji narodowościowej, 2) indyferentyzmu narodowego (zobojętnienia wobec zagadnienia przynależności narodowej), 3) odstąpienia od zadeklarowania identyfikacji narodowościowej pomimo jej samoświadomości.

co najmniej ociera się o procesy politologiczne, historyczne, psychologiczne, socjologiczne. Państwa wybrane do analizy porównawczej wiele łączy: sąsiedztwo, pochodzenie dominujących w tych krajach narodów (Słowianie Zachodni), pokrewna kultura, podobne uwarunkowania geopolityczne, doświadczenia historii najnowszej. Na podstawie kryteriów geograficznych, demograficznych oraz etnicznych Polskę, Czechy i Słowację konsoliduje się w jeden z pięciu odrębnych, chociaż umownych, rejonów Europy Środkowo-Wschodniej, wyróżniający się na tle pozostałych niskim udziałem mniejszości narodowych². Przynależność do narodu dominującego w Polsce w trakcie trzech ostatnich spisów (2002, 2011, 2021) deklarowało odpowiednio: 96,7%³, 97,1% (94,8% wyłącznie polską narodowość, 2,3% polską i równocześnie niepolską narodowość)⁴, 97,7% (97,4% – identyfikacja pierwsza) respondentów⁵. W Czechach podczas spisu w 2001 roku 90,4% badanych odznaczyło narodowość czeską, diametralne zmiany zachodzą zaś w 2011 roku (gwałtowny spadek wskazań do 64,3%) i są utrwalone w 2021 roku: 60,9% (57,3% identyfikacji wyłącznie czeskich, 3,6% tożsamości dwunarodowościowych, w tym czeskich)⁶. Na Słowacji przynależność do większości etnicznej komunikowało w kolejnych spisach obecnego wieku (2001, 2011, 2021): 85,8% 80,7% i 84,8% (83,8% wyłącznie słowacką, 1% dwuetniczną w tym słowacką) uczestników badania generalnego⁷. Celem podjętego przedsięwzięcia jest ukazanie skali celowego bądź mimowolnego zrzeczenia się uprawnienia do wyrażenia (w trakcie spisu generalnego) autoidentyfikacji narodowościowych przez mieszkańców trzech państwa środkowoeuropejskich oraz określenie potencjalnych źródeł wpływających na ujawnione postawy absencji w komponencie narodowym. W artykule zasygnalizowane zostaną prawne przesłanki pozyskiwania danych o tożsamości narodowej mieszkańców państw UE, przedstawione zostaną wyniki spisów powszechnych 2021 roku w komponencie etnicznym oraz zaproponowane będą wyjaśnienia luki identyfikacji narodowościowych w analizowanych krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

² Eberhardt 2000, s. 222.

³ Spis 2002 roku w Polsce uniemożliwiał *de facto* podanie podwójnej przynależności narodowej. Respondent był proszony o udzielenie informacji na pytanie: „Do jakiej narodowości się Pan(i) zalicza?” i do wyboru posiadał dwie opcje: „polskiej”, „niepolskiej (jakiej?...)”. Zob. *Formularz A Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań 2002*.

⁴ Gudaszewski 2015, s. 29.

⁵ <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne>.

⁶ <https://www.czso.cz/csu/czso/population-censuses>.

⁷ <https://slovak.statistics.sk>.

Komponent etniczny w spisach powszechnych

Europejski Urząd Statystyczny (Eurostat), w celu umożliwienia Wspólnocie Europejskiej wykonania powierzonych obowiązków traktatowych, jest zobligowany do posiadania szczegółowych, porównywalnych i wiarygodnych danych na temat *ludności i mieszkań* państw członkowskich. Narzędziem ułatwiającym wywiązanie się z tego obowiązku jest przyjęcie – mocą rozporządzenia w sprawie spisów powszechnych – wspólnych zasad dotyczących dostarczania, w dziesięcioletnim interwale, wyczerpujących danych o stanie *ludności* w miejscu zamieszkania oraz jej warunkach lokalowych⁸. Zakres zbieranych danych w państwach UE jest wypadkową priorytetów krajowych polityk publicznych, potrzeb instytucji europejskich, międzynarodowych standardów statystyki publicznej. Sposób zbierania danych w formule spisu generalnego, pomimo dostrzegalnych przez niektórych badaczy ułomności gromadzenia danych polegających np. na obciążeniu „drugiej ręki” (rozpowszechnione przekazywanie informacji o wszystkich mieszkańcach gospodarstwa domowego przez jednego z domowników – nie zaś przez każdego respondenta oddzielnie)⁹, wynika z przekonania, że spis – ze względu na powszechny zasięg – jest optymalnym środkiem zebrania szerokiego spektrum najaktualniejszych informacji o (dobro)stanie społeczeństwa.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, publikując co kilka lat zalecenia dotyczące zagadnień, które winny być pozyskiwane w trakcie organizacji krajowych spisów powszechnych, wyznacza narodowym służbom statystycznym kierunki działań metodologicznych. Eksperci, na zlecenie Departamentu Spraw Gospodarczych i Społecznych Sekretariatu ONZ¹⁰, na liście tematów spisowych odnoszących się do kwestii ludnościowych wymieniają 48 zagadnień¹¹, zgrupowanych w ośmiu blokach tematycznych, nadając każdemu z nich jeden z czterech

⁸ Zob. art. 1, art. 2 Rozporządzenia (WE) Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 763/2008.

⁹ Gołata 2018, s. 33–34.

¹⁰ Opracowanie wskazanego departamentu Sekretariatu ONZ wykorzystuje m.in. najnowsze zalecenia Międzynarodowej Konferencji Statystyków Pracy (konferencja pod auspicjami Międzynarodowej Organizacji Pracy), gremium zbierającego się raz na pięć lat w celu stanowienia ponadnarodowych standardów w zakresie statystyki pracy. Jesienią 2023 roku odbędzie się kolejna, jubileuszowa konferencja statystyków pracy: w stulecie pierwszego zjazdu z 1923 roku, podczas którego przedstawiciele z 33 państw zajmowali się klasyfikacją branż i zawodów, statystyką płac i czasu pracy, statystyką wypadków przy pracy. Zob. *International Conference of Labour Statisticians. Report 1924*, s. 6.

¹¹ Dodatkowo rekomendowanych jest 40 zagadnień obejmujących dział zasobów mieszkaniowych, z których połowę uznano za informacje podstawowe pozyskiwane bezpośrednio (m.in. liczba izb w gospodarstwie domowym, materiał konstrukcyjny ścian zewnętrznych, dostępność kanalizacji sanitarnej). *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. Revision 2017*, s. 246–247.

statusów: informacje podstawowe gromadzone bezpośrednio, dane podstawowe stanowiące wynikową informację statystyczną, informacje dodatkowe, dane dodatkowe stanowiące wynikową informację statystyczną z informacji podstawowych¹². W bloku informacji demograficzno-społecznych znalazło się dziewięć zagadnień: cztery z najwyższą rangą danych podstawowych zbieranych bezpośrednio (płeć, wiek, status małżeński, status niepełnosprawności) oraz pięć kolejnych o „niższym” statusie informacji dodatkowych, wśród których znalazły się kategorie takie, jak: pochodzenie etniczne (*ethnicity*), cechy etnokulturowe (*ethnocultural characteristics*)¹³, ludność rdzenna (*indigenous peoples*). W omówieniu materii narodowości jako tematu spisowego zwraca się uwagę na jej wrażliwość. Atrybut narodowości, według autora, może wzbudzać u części respondentów obawę o ujawnienie danych osobom/instytucjom postronnym, u innych w wątpliwość podawana jest potrzeba wyrażenia swego pochodzenia etnicznego. W opinii ONZ kwestię narodową traktować należy jako wielowymiarową, postrzegać bardziej jako proces niż koncept statyczny, a w przypadku włączenia do pytań spisowych – znaczenie tejże musi być czytelnie opisane i wyjaśnione uczestnikom walnego wydarzenia statystycznego. Rekomenduje się nadto, aby pytania o status narodowościowy zbierane były od każdego respondenta oddzielnie (casus wiarygodności odpowiedzi udzielanych przez jedną osobę za wszystkich członków gospodarstwa domowego, tworzonego przez małżeństwa/związki mieszane i ewentualnie ich dzieci) oraz aby unikać w odpowiedziach narzucania zamkniętego katalogu grup etnicznych. Wrażliwość danych etnicznych sankcjonuje prawodawstwo europejskie – zgodnie z art. 9 ust. 1 rozporządzenia RODO¹⁴ zabrania się generalnie przetwarzania danych osobowych ujawniających pochodzenie etniczne/rasowe (obok przekonań religijnych i światopoglądowych, poglądów politycznych czy przynależności do związków zawodowych). Jednym z wyjątków umożliwiających przetwarzanie tej kategorii danych osobowych są właśnie cele statystyczne państw narodowych, które realizując ww. cele, muszą zapewnić techniczne i organizacyjne zabezpieczenia danych, chroniące prawa i wolności osób, których dane dotyczą (art. 89 RODO). W wielu państwach, najczęściej wielonarodowych oraz tych o tradycjach migranckich, korzysta się z tego wyjątku – rutynowym elementem spisu jest w nich komponent etniczny, obejmujący zazwyczaj pytania o narodowość oraz język osób badanych.

¹² Tamże, s. 175–176.

¹³ Nomenklatura „cechy etnokulturowe”, ważna w krajach wielokulturowych lub/i objętych znaczącymi ruchami migracyjnymi, obejmuje kwestie językowe wspólnot zamieszkujących w danym państwie – zagadnienie języka ojczystego, ewentualnie znajomości i praktyki posługiwania się językiem urzędowym danej jednostki politycznej.

¹⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016.

Spis powszechny w Republice Czeskiej

Czeska statystyka publiczna odwołuje się do tradycji spisowych sięgających 1869 roku, kiedy to w Austro-Węgrzech spis przeprowadzono, po raz pierwszy, zgodnie z nowoczesnymi wytycznymi międzynarodowego środowiska statystyków i którego to ugruntowanie prawne wyznaczało kolejne badania generalne w cesarstwie w dziesięcioletnim interwale (co ziściło się odpowiednio w latach: 1880, 1890, 1900, 1910)¹⁵. Zadawane wówczas pytanie o język używany do komunikacji posłużyło m.in. do wykonywania mapowania składu etnicznego ludności tego wielonarodowego organizmu politycznego¹⁶.

Mieszkańcy państwa nad Wełtawą w najnowszym spisie – ad. 2021 – prośzeni byli o przedstawienie wybranych informacji według stanu faktycznego na dzień 26 marca z godz. 24.00. Zobowiązanie uczestnictwa w spisie obejmowało każdego obywatela republiki oraz tych cudzoziemców, którzy przebywali w Czechach – na podstawie pobytu stałego lub czasowego – powyżej 90 dni (niezależnie od kraju, w którym przebywali w momencie spisu). Pierwsze dwa tygodnie narodowej akcji statystycznej (do 9 kwietnia) rezerwowano na otwarty kanał samodzielnego spisania się online (formularz dla całego gospodarstwa domowego mogła wypełnić jedna osoba). Formularze online przygotowano w ośmiu językach (oprócz czeskiego także po niemiecku, angielsku, polsku, rosyjsku, ukraińsku, wietnamsku i romsku). Osoby, które nie wykonały suwerennie ww. czynności, otrzymywały kanałem pocztowym, od 17 kwietnia, formularze w wersji pisemnej. Egzemplarze papierowe były rozsyłane w języku czeskim, chyba że do komisarza spisowego został zgłoszony wniosek zainteresowanych, aby otrzymać formularz w jednym z wybranej wersji językowej. Wypełniony dokument należało przesłać (nie ponosząc żadnych kosztów) w otrzymanej kopercie zwrotnej do punktu kontaktowego ds. spisu ludności do 11 V 2021 r.

Czeskie służby statystyczne odpowiedzialne za organizację spisu zachęcały do udziału w wydarzeniu oraz równocześnie podkreślały jego prawny obowiązek. Wśród argumentów propagujących uczestnictwo wskazywano przede wszystkim wagę oraz użyteczność zbieranych danych – wykorzystanych na potrzeby dalszego rozwoju republiki m.in. przy przygotowywaniu programów mieszkaniowych, rozwoju infrastruktury czy planowaniu lepszej dostępności usług¹⁷.

¹⁵ W okresie międzywojennym spis powszechny w Czechosłowacji zorganizowano w roku 1921 oraz 1930, w czasach komunistycznych w 1950, 1961, 1970, 1980, 1991, zaś w Republice Czeskiej w 2001, 2011 i omawianym 2021 roku.

¹⁶ <https://www.czso.cz/csu/czso/population-census-in-austria-hungary-1868-1910>.

¹⁷ Wzór formularza spisowego gospodarstwa domowego. Słowa zaproszenia do udziału w wydarzeniu statystycznym sygnowane przez prezesa Czeskiego Urzędu Statystycznego dr. inż. Marka Rojička, s. 3, <https://www.scitani.cz/downloads#downloads-media>.

Dane pozyskiwane w czeskim spisie powszechnym, podobnie jak w polskim czy słowackim, obejmowały dwie generalne kategorie danych: 1) informacje dotyczące zasobu mieszkaniowego i charakterystyki gospodarstwa domowego, 2) osobowe dane o członku/członkach gospodarstwa domowego. Czeski Urząd Statystyczny obligował mieszkańców do udzielenia odpowiedzi na zdecydowaną większość stawianych pytań (z zastrzeżeniem, że na niektóre odpowiadają wyłącznie osoby powyżej 15 roku życia), wyjątek uczyniono w przypadku dwóch obszarów tematycznych (z komunikatami o nieobowiązkowej odpowiedzi). Owo odstępstwo przyznano pytaniom o narodowość (sekcja B9) oraz wyznanie religijne (B10). Materia identyfikacji narodowościowych rozpoznawana była przy użyciu dwóch interpelacji:

- pytania obowiązkowego: „Jaki jest Pana(i) język ojczysty?”, z dopiskiem informującym, że można wpisać dwa języki ojczyste. Na karcie respondent miał możliwość wyboru jednego z dziewięciu wymienionych języków (czeski, słowacki, romski, polski, niemiecki, rosyjski, ukraiński, wietnamski, migowy) bądź/oraz wybrać odpowiedź: „Inny. Proszę określić”;
- pytania nieobowiązkowego: „Proszę podać narodowość (przynależność do narodu, mniejszości narodowej lub etnicznej zgodnie z własnym przekonaniem)”, z adnotacją, iż dozwolone jest wskazanie dwóch narodowości¹⁸.

Respondenci spisu czeskiego w wysokim stopniu skorzystali z możliwości nieudzielenia odpowiedzi na pytanie o narodowość – aż 3 321 058 osób z ogólnej liczby 10,5 mln (31,56%) pominęło ww. pytanie. Geografia regionalna¹⁹ rezygnacji z podzielenia się identyfikacją etniczną nie jest silnie zróżnicowana (skala braków identyfikacji na poziomie czeskich krajów – jednostek terytorialnych europejskiego poziomu NUTS 3 – mieściła się w przedziale od 28,3% do 34,4%). Najwyższe wskaźniki rezygnacji wystąpiły w trzech samorządach regionalnych przygranicznych z Republiką Federalną Niemiec (usteckie 34,4%, karlowarski 34,3%, liberecki 34,1%), z których to dwa ostatnie są regionami o najniższych zasobach demograficznych państwa – w kraju karlowarskim zamieszkuje jedynie 279 tys. osób (2,65% populacji Republiki Czeskiej), w libereckim 435 tys. rezydentów (4,14%). Te peryferyjne obszary współczesnych Czech, co ważne w optyce omawianej kwestii, są terenami, które objęte zostały w połowie XX wieku masową wymianą ludności – po zakończeniu II wojny światowej wysiedleni

¹⁸ Tamże, s. 8

¹⁹ Od 1 I 2000 r. Republika Czeska dzieli się na 14 samorządów regionalnych, włącznie z Pragą jako miastem wydzielonym. Dodatkowo od stycznia 2003 r. został wprowadzony podział na 205 gmin o poszerzonych kompetencjach. Powiaty przestały pełnić zadania jednostki administracji państwowej, zachowano je jako siedziby administracji sądowej, policji oraz niektórych urzędów państwowych. Zob. Wojnicki 2018, s. 36.

stąd zostali Niemcy (którzy mocą traktatu monachijskiego 1938 roku znaleźli się w granicach III Rzeszy – w anektowanym Sudeckim Kraju), przybyli zaś tutaj Czesi z głębi kraju oraz w mniejszym stopniu Słowacy²⁰. Regiony o współczesnej najwyższej luce identyfikacji etnicznych w większości nie odbudowały wcześniej posiadanego demograficznego potencjału, zmienił się też diametralnie sposób wykorzystania tutejszej ziemi jako zasobu gospodarczego – terenom o silnych tradycjach wydobywczych (węgiel brunatny), przemysłowych (przemysł tekstylny, ceramiczny, szklarski) nadano nowe funkcje bądź wzmocniono zastosowania dotąd mniej powszechne, np. rekreacyjne²¹.

Najniższy poziom rezygnacji z samoidentyfikacji etnicznych w Czechach odnotowany został w regionie południowomorawskim (28,3%), położonym przy granicy z Austrią i Słowacją. Relatywnie niski poziom braku odpowiedzi był też w wydzielonym mieście stołecznym Pradze (28,4%). Porównując poziom rezygnacji identyfikacji narodowościowych ze strukturą etniczną wspólnot samorządowych, dostrzec należy, że najniższy poziom rezygnacji wystąpił w regionie, w którym odsetek utożsamienia się z główną grupą narodową państwa – narodowością czeską – był najniższy w całym kraju. W regionie południowomorawskim 44,6% biorących udział w spisie (najmniej ze wszystkich jednostek administracyjnych najwyższego rzędu) zadeklarowało narodowość czeską. W tej ludnej jednostce administracyjnej (1,2 mln osób) zamieszkują licznie Morawianie (185 tys. identyfikacji; 51,5% wszystkich morawskich identyfikacji podczas spisu ad. 2021). Świadczyć to może, iż w przypadku dużych, zorganizowanych mniejszości narodowych skuteczne okazały się działania mobilizujące do manifestowania własnej tożsamości narodowościowej, skutkujące relatywnie niższą skłonnością odmów odpowiedzi na pytanie o tożsamość etniczną.

W Republice Czeskiej ważkim tematem etycznym jest zagadnienie tożsamości romskiej, rozpatrywane m.in. w świetle procesów integracji/wykluczenia społecznego. Dane spisowe z 2021 roku (romskie samoidentyfikacje narodowościowe), informujące o 21,7 tys. „twardych” deklaracji (4,5 tys. osób wskazujących tożsamość romską jako jedyną i kolejne 17,2 tys. wybierających identyfikację romską obok innej, najczęściej czeskiej)²², określają bardziej grono przedstawicieli tej wspólnoty o najwyższym stopniu poczucia odrębności aniżeli minimalną wielkość tej grupy. Społeczność romską w Czechach szacuje się zazwyczaj na

²⁰ Przesiedlenia ludności niemieckiej do Niemiec i Austrii z terytorium Czechosłowacji w latach 1945–1947 (z dominującą falą w 1946 r.) w połączeniu z realizacją planu zasiedlenia ludnością czeską i słowacką złożyły się w ogólnym bilansie demograficznym na ubytek prawie połowy potencjału ludnościowego tzw. obszaru pogranicza. Zob. Maryański, Kosiński 1961, s. 51.

²¹ Siwek 2010, s. 537.

²² *Population by selected ethnicities and combinations of ethnicities in 2021*, www.scitani.cz/ethnicity#skupina-55608.

przedział od 200 do 300 tysięcy, co odpowiada 2–3 procentom mieszkańców kraju²³. Za pewnik traktowano toteż zwyczaj – gdy pytanie o narodowość było wymagane – podawania się Romów podczas spisu jako Czechów lub rzadziej jako Słowaków (w przypadku rodzin romskich – imigrantów ze Słowacji) lub rezygnację z odpowiadania na pytanie o wrażliwą kwestię tożsamości narodowościowej podczas spisów, w których zaniechano obligatoryjnego pozyskiwania danych tej kategorii.

Czynnikiem, którego wpływ na skalę zjawiska pomijania pytania o cechy etniczne może być dodatkowo istotny, jest kwestia zaufania do władz centralnych (w tym krajowego urzędu statystycznego), szczególnie uzewnętrzniająca się w różnicy społecznego odbioru tych władz na tle administracji samorządowej. W Czechach samorządy lokalne identyfikowane są jako instytucje zdecydowanie bliższe obywatelowi niż inne instytucje publiczne; panuje przekonanie, iż administracja samorządowa jest uczciwsza niż rządowa, a przeciętne poziomy zaufania do władzy lokalnej, zainteresowania sprawami endemicznymi i frekwencji w wyborach gminnych są tam wyższe niż w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej²⁴.

Spis powszechny w Rzeczypospolitej Polskiej

Kwestionariusz spisowy obowiązujący w Polsce, poza typowymi zagadnieniami dotyczącymi charakterystyki zasobu mieszkaniowego, rodzaju gospodarstwa domowego oraz indywidualnych cech poszczególnych osób, zawierał rozbudowany zestaw pytań o osoby zameldowane w Polsce, a przebywające za granicą²⁵ (m.in. pytania o stan cywilny oraz status na rynku pracy tych osób) czy też pytania o stan zdrowia mieszkańców kraju (cztery pytania, w tym pytanie o grupę schorzeń, które stanowią główną przyczynę odczuwanych ograniczeń).

Zastosowany format podstawowego pytania narodowościowego – „Jaka jest Pana(i) narodowość?” – został uzupełniony o wyjaśnienie: „przez narodowość należy rozumieć przynależność narodową lub etniczną – nie należy jej mylić z obywatelstwem”. Osoby, którym nie wystarczał powyższy komentarz, mogły

²³ Prokop 2012, s. 176.

²⁴ Koziół 2010, s. 59.

²⁵ Zainteresowanie państwa polskiego osobami przebywającymi poza granicami Rzeczypospolitej – ze względu na historię i skalę zjawiska emigracji – nie wzbudziło w trakcie spisu kontrowersji. Nadmienić można, że w ostatnich latach m.in. z inicjatywy Ministerstwa Spraw Zagranicznych podjęto próbę zmiany powszechnie używanego w urzędowej nomenklaturze pojęcia „Polonia i Polacy za granicą” na bardziej pojemne, a jednocześnie rozpoznawalne w przestrzeni międzynarodowej, określenie „diaspora polska”. Zob. Lesińska 2018, s. 10.

dodatkowo sięgnąć do instrukcji, w której definicję narodowości precyzowano następująco: „przynależność narodowa lub etniczna – jest deklaratywną, opartą na subiektywnym odczuciu, indywidualną cechą każdego człowieka, wyrażającą jego emocjonalny, kulturowy lub wynikający z pochodzenia związek z określonym narodem lub wspólnotą etniczną”²⁶. Respondent miał możliwość wyboru jednej z czternastu dostępnych narodowości eksponowanych w formie rozwijanej listy (na pierwszym miejscu „polska”, a następnie katalog narodowości posiadających ustawowy status mniejszości narodowych lub etnicznych, prezentowany w kolejności alfabetycznej²⁷, lub wybrać kategorię: „inna [podać jaka]”). Drugim pytaniem spisowym z tematyki narodowościowej było: „Czy odczuwa Pan(i) przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?”, trzecim zaś – pytaniem o język, którym respondent posługuje się zazwyczaj w swoim domu.

Dane w polskim spisie powszechnym zbierane były wg stanu faktycznego z dnia 31 III 2021 r. z godz. 24.00, sam czas trwania spisu powszechnego rozciągnięty był zaś na długi okres sześciu miesięcy, tj. od 1 kwietnia do 30 września (w tym samospis internetowy możliwy był przez cały okres trwania akcji spisowej, tzw. spis na żądanie poprzez telefoniczną linię spisową aktywowany został 16 kwietnia – po wejściu w życie drugiej nowelizacji ustawy o Narodowym Spisie Powszechnym 2021, zaś rachmistrzowie terenowi rozpoczęli pozyskiwanie danych drogą głównie telefoniczną w ostatnim etapie wydarzenia – po 4 maja). Dodatkowo mieszkańcy kraju mieli możliwość spisania się we właściwych terytorialnie urzędach gmin, w których przygotowano stanowiska spisowe, w placówkach służb statystyki publicznej podległych Głównemu Urzędowi Statystycznemu oraz przy okazji różnych wydarzeń społecznych, podczas których pracownicy urzędów statystycznych organizowali mobilne punkty spisowe, a rachmistrzowie byli do dyspozycji osób zainteresowanych wypełnieniem omawianego ustawowego obowiązku.

Spośród 38 036 tys. uczestników spisu identyfikację narodowo-etniczną podało 98,76%, co oznacza, że luka identyfikacji narodowościowej dotyczyła jedynie 1,24% mieszkańców kraju (nominalnie 473,3 tys. osób). Bardzo niski odsetek braków danych w zakresie narodowości w aktualnie największym demograficznie państwie Europy Środkowo-Wschodniej można, po pierwsze,

²⁶ Instrukcja do autospisu internetowego w języku polskim, s. 40.

²⁷ Organizator spisu umieścił na liście narodowości posiadające w Rzeczypospolitej ustawowy status mniejszości narodowych (N) oraz etnicznych (E). Lista narodowości w formularzu: białoruska (N), czeska (N), karaïmska (E), litewska (N), łemkowska (E), niemiecka (N), ormiańska (N), romska (E), rosyjska (N), słowacka (N), tatarska (E), ukraińska (N), żydowska (N). Zob. art. 2 Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. 2017 poz. 823 ze zm.

tłumaczyć homogenicznością etniczną kraju²⁸. Środowisko rodzinne, sąsiedzkie, zawodowe zdecydowanej większości respondentów jest silnie jednolite pod względem narodowym. Zagadnienie narodowości w przypadku wspólnot jednorodnych ma bez wątpienia inny rodzaj ładunku mentalnego (choćaby emocjonalnego) w porównaniu z tym, który występuje na obszarach zróżnicowanych etnicznie (gdzie podawanie narodowości jest często kwestią wrażliwą, sensytywną, a w efekcie – demobilizującą do jej ujawniania). Drugim powodem wpływającym na marginalną skalę luki autoidentyfikacji narodowościowych są przeświadczenia narodu dominującego w Polsce o dumie ze swego pochodzenia. Badanie społeczne CBOS wskazuje, że 93% mieszkańców kraju odczuwa dumę z faktu bycia Polką/Polakiem (kolejne 3% nie ma zdania), zaś patriotyzm postrzegany jest m.in. jako poszanowanie i przestrzeganie prawa (93% odpowiedzi twierdzących) czy udział w wyborach (90%)²⁹. Badanie Laboratorium Poznania Politycznego Instytutu Psychologii PAN informuje, iż 90% obywateli RP pozytywnie lub neutralnie ustosunkowuje się wobec stwierdzenia: „Ogólnie jestem zadowolony z bycia Polakiem/Polką”³⁰. Inną z przyczyn, której należy przypisać efekt wyrażający się w bardzo wysokiej frekwencji odpowiedzi na nieobowiązkowe pytania komponentu etnicznego, były akcje mobilizacyjne przeprowadzane przez środowiska mniejszości narodowych i etnicznych. Liderzy i instytucje reprezentujące bądź odwołujące się do reprezentowania tychże wskazywały na potrzebę i użyteczność zakomunikowania swojej odmienności pochodzeniowej. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, dla przykładu, poprzez bilbordy, pakiety informacyjne, plakaty i spoty internetowe zachęcało do deklarowania narodowości niemieckiej oraz języka niemieckiego, wskazując, że jest to ważne, aby nie ponieść strat lokalnych w segmencie infrastruktury, kultury, gospodarki i możliwości nauki języka w szkole³¹. Związek Ukraińców w Polsce promował udział w badaniu generalnym, informując m.in. o możliwości wskazania dwóch narodowych/etnicznych przynależności: „na przykład, wskazać narodowość ukraińską oraz polską, lub wskazać – obok

²⁸ Nadmienić jednocześnie należy, że w zbliżonych do Polski pod względem stopnia homogeniczności krajach Europy Środkowo-Wschodniej – Węgrzech i Albanii – odsetek rezygnacji z autoidentyfikacji narodowościowych jest wyraźnie wyższy (podczas spisów z 2011 r. wyniósł w Albanii 15,5%, zaś na Węgrzech 14,1%). *Censusi i popullsisë dhe banesave* (2011), s. 71; www.ksh.hu/nepszamlalas/detailed_tables.

²⁹ *Patriotyzm Polaków. Komunikat z badań* 2018, s. 2.

³⁰ Z podanym stwierdzeniem zdecydowanie lub raczej zgadza się 61% badanych, kolejne 29,3% ani się zgadza, ani się nie zgadza, zdecydowanie lub raczej nie zgadza się zaś 9,7%. Marchlewska, Rogoza, Rogoza, Witke, Furman, Szczepańska, Maciantowicz, Molenda, Maison 2023, s. 24.

³¹ <https://radio.opole.pl/100,413279,kampania-promocyjna-mn-dotyczaca-spisu-powszechn>.

narodowości – tożsamość etniczną – bojkowską, łemkowską”³², wśród argumentów podając, że zebrane informacje wykorzystane zostaną przez instytucje państwowe do planowania działań i budżetów na rzecz wsparcia mniejszości narodowych i etnicznych, a także cudzoziemców mieszkających w Polsce.

Wyniki odpowiedzi na dodatkowe pytanie charakterystyki narodowościowej – przynależność do innej wspólnoty etnicznej bądź narodu (w zestawieniu z liczbą wyłącznych tożsamości mniejszościowych) – są często traktowane jako wskaźniki procesów asymilacyjnych oraz akulturacyjnych. Z grona mniejszości o długim rodowodzie obecności na terytorium dzisiejszej Polski z jednej strony silnie wyróżniają się Kaszubi – aż 91,7% identyfikacji „drugich”, a także przedstawiciele diaspory niemieckiej (70,8%), na przeciwległym brzegu są natomiast członkowie wspólnoty litewskiej, ukraińskiej i białoruskiej (wyróżniający się niskimi identyfikacjami drugiego wyboru – odpowiednio 20,6%, 20,8%, 22,8%).

Uczestnictwo w spisie powszechnym jest w Polsce, podobnie jak w każdym z analizowanych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, prawną powinnością. W trakcie trwania akcji statystycznej pojawiały się w niektórych mediach internetowych podpowiedzi, w jaki sposób uniknąć sankcji przy jednoczesnym zignorowaniu normatywnego obowiązku. Skala zawiadomień związanych z naruszeniem przepisów ustawy o statystyce – dotycząca odmów udziału lub udzielenia nieprawdziwych informacji – była jednak skrajnie marginalna, a urzędy statystyczne informowały o bardzo wysokiej frekwencji. Rozeznanie własne zagadnienia motywacji udziału w spisie powszechnym w 2021 roku wskazywało, że do wykonania czynności spisowej najsilniej mobilizowały mieszkańców kraju dwa – powiązane ze sobą – powody: obowiązek ustawowy (69,7% wskazań) oraz chęć uniknięcia kary grzywny (31,3%)³³. Wielokanałowa kampania informacyjno-promocyjna prowadzona przez GUS m.in. przy użyciu hasła „Liczymy się dla Polski”, wykorzystująca zarówno pozytywne, jak i negatywne bodźce profrekwencyjne, wpłynęła na postrzeganie spisu generalnego jako prawnego obliwu wyposażonego w sankcje finansowe. Wśród innych, mniej licznych motywacji zarejestrowanych w świadomości badanych znalazły się: przekonanie, że wyniki spisu przyczynią się do lepszego zarządzania rozwojem (8,1%), udział w spisie umożliwia wyrażenie przynależności do wspólnoty (5,1%), do spisania się zdopingował wpływ (namowa) osoby znajomej (4%).

³² <https://ukraincy.org.pl/spis-ludnosci-2021>.

³³ Badanie własne na niereprezentatywnej próbie (N=99), przeprowadzone w formie ankiety online od 7 października do 30 listopada 2021 r. na platformie <http://www.eBadania.pl>. Respondent mógł wybrać jedną lub więcej odpowiedzi na pytanie półotwarte: „Które z poniższych motywów zmobilizowały Pana(ią) do udziału w spisie powszechnym?”.

Spis powszechny w Republice Słowackiej

Generalne badanie statystyczne w 2021 roku w Słowacji zostało przygotowane w oparciu o dane będące w posiadaniu szeregu instytucji: Rejestru Adresowego oraz Rejestru Osób Fizycznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Systemu Informacyjnego Katastru Nieruchomości Urzędu Geodezji, Kartografii i Katastru, danych o jednostkach osadniczych Ministerstwa Środowiska, baz systemu informacji przestrzennej Instytutu Geodezji i Kartografii, a wreszcie danych zebranych podczas wcześniejszego spisu z 2011 roku³⁴. Spis najnowszy realizowano w formie wyłącznie elektronicznej w okresie od 15 lutego do 13 czerwca (w pierwszej fazie trwającej do końca marca istniała możliwość samodzielnego spisania się, w drugiej – rozpoczętej 3 maja – rezydenci mieli możliwość udzielenia odpowiedzi telefonicznie przy pomocy rachmistrza lub w stacjonarnym punkcie zorganizowanym przez władze samorządowe). Formularz spisowy udostępniono, poza językiem narodowym, w siedmiu wersjach lingwistycznych: węgierskiej, romskiej, rusińskiej³⁵, ukraińskiej, niemieckiej oraz – co interesujące – angielskiej i francuskiej. Uprawnieni mieli obowiązek udzielenia odpowiedzi na zadane zagadnienia według stanu na przełom roku – 31 XII 2020 r., godz. 24.00. Kwestionariusz zasobu mieszkaniowego był podzielony na trzy części: odnoszącą się do stałych danych geolokalizacyjnych, indywidualnych informacji dotyczących mieszkania, wspólnych danych lokalowych.

W słowackim formularzu spośród zagadnień populacyjnych tematyce narodowościowej poświęcono trzy z czterech końcowych pytań. Naczelne z nich – „Jakiej jesteś narodowości?” – wyposażono w wyjaśnienie centralnego terminu: „narodowość to przynależność do narodu lub grupy etnicznej; jeśli na liście nie znalazłeś pasującej opcji, wybierz kategorię «inna», a następnie wpisz słownie swą narodowość”³⁶. Z rozwijanej listy odpowiedzi respondent mógł wybrać jedną z narodowości przedstawionych w porządku niealfabetycznym (niezależnie od wersji językowej), według kolejności rozpoczynającej się następująco: słowacką, węgierską, romską, rusińską, czeską etc. Druga ze spisowych interpelacji

³⁴ <https://www.scitanie.sk/en/basic-information-about-the-2021-census#i6>

³⁵ Język rusiński zaliczany jest do grupy tzw. literackich mikrojęzyków słowiańskich, tj. lokalnych języków autonomicznych względem języka literackiego, dominującego na danym terytorium. Jesienią 1992 r. w Bardejovskich Kupelach na Słowacji zorganizowano międzynarodowe seminarium naukowe – I Kongres Języka Rusińskiego. W jego trakcie poruszono m.in. ważne zagadnienie kodyfikacji i uporządkowaniu chaosu językowego Rusinów. Za wzór przyjęto retoromański model procesu kodyfikacji języka zrealizowany w Szwajcarii. Język rusiński uzyskał oficjalny status języka na Słowacji w 1995 r. Zob. Kwoka 2011, s. 162, 179.

³⁶ Przewodnik elektronicznego formularza spisowego, dostępny w siedmiu wersjach językowych z objaśnieniami wypełnienia. <https://www.scitanie.sk/storage/app/media/dokumenty/vzor-formularask.pdf>.

etnicznych, w brzmieniu: „Czy jesteś związany z inną grupą narodowościową?”, posiadała dodatkowy komentarz, iż obywatelstwo nie jest czynnikiem decydującym o narodowości. Ostatnim z pytań odnoszącym się do kwestii pochodzenia było pytanie o język macierzysty.

Słowacki spis powszechny określił wielkość populacji państwa: 5 449,3 tys. osób, z których 295,6 tys. (5,42%) nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o narodowość, a podobny odsetek zobowiązanych zignorował pytanie o język ojczysty (5,7%)³⁷. Rozkład regionalnych różnic rezygnacji z samoidentyfikacji narodowościowych dostarcza częściowego wyjaśnienia zjawiska będącego przedmiotem podjętej analizy. Najniższy wskaźnik absencji etnicznej w trakcie spisu objął region (kraj) żyliński – 3,6% braków tożsamości etnicznej – jednostkę terytorialną charakteryzującą się m.in. najwyższym w państwie poziomem homogeniczności narodowej (95% identyfikacji słowackich). Świadczyć to może o tendencji generalnej, właściwej dla wielu obszarów jednorodnych etnicznie, w których zasada dobrowolności podzielenia się informacją o własnej tożsamości narodowej z urzędami państwowymi jest stosowana w sposób pozytywny – do zamianifestowania wysokiego poczucia dumy narodowej. Opozycyjnie najwyższa wartość luki autoidentyfikacji narodowych wystąpiła w stołecznym regionie bratysławskim (7,9% rezygnacji), kluczowym gospodarczym, kulturowym i naukowym regionie państwa, ale też regionie międzynarodalnym, cechującym się dużym udziałem ludności napływowej. Stolica kraju, Bratysława, włącznie z suburbią, wyróżnia się najwyższym przyrostem demograficznym generowanym przez skrajnie dodatni – na tle pozostałych części państwa – bilans migracji wewnętrznych; przyciąga ona rokrocznie, w sposób typowy dla wielu ośrodków metropolitalnych, kolejne roczniki ludności w wieku mobilnym³⁸. W efekcie wyraźnie niższy udział w stołecznym regionie „konserwatywnych” mieszkańców, zasiedlających pokoleniowo, o silniejszej tożsamości pochodzeniowej, przekłada się na wzrost rezygnacji z samoidentyfikacji narodowościowych. Regiony południowo-zachodnie Słowacji (kraj nitrzański, kraj trnawski) – zamieszkane w sposób liczny przez ludność węgierską³⁹ (w obu przypadkach dysponującą

³⁷ Przedstawiciele mniejszości węgierskiej w Słowacji przestrzegali rodaków przed rezygnacją z identyfikacji narodowościowej oraz językowej, wskazując, że gdy odsetek mniejszości w danej gminie spadnie poniżej 15% i potwierdzą to trzy kolejne spisy powszechne, to utraci ona posiadany przywilej własnego języka jako drugiego urzędowego (na mocy ustawy o używaniu języków mniejszości narodowych). Puzyniak 2021, s. 95.

³⁸ Prego, Novotný 2019, s. 94–102.

³⁹ Węgierskie prace socjograficzne z okresu międzywojennego wskazywały, że ludność węgierska odłączona od macierzy traktatem Trianon była bardziej zahartowana w walce o swe żywotne prawa, bardziej wytrzymała w pokonywaniu trudności życiowych. Zob. Zawistowska 2011, s. 103. Współczesnym echem tych zjawisk może być ponadprzeciętne – na tle innych mniejszości w Słowacji – przywiązanie do swej tożsamości.

ponad 20% udziałem w strukturze demograficznej regionów), a jednocześnie z najmniejszym udziałem większości słowackiej, rzędu 70–73% – ogólnie notują przeciętne w skali kraju wskaźniki rezygnacji etnicznych (odpowiednio 5,9% oraz 4,8%). Na poziomie mniejszych jednostek statystycznych, powiatów, np. w Dunajskiej Środzie z supremacją Węgrów (92,6% wyłącznych identyfikacji madziarskich plus 2,3% tożsamości podwójnych, w tym węgierskich)⁴⁰, odsetek rezygnacji z samoidentyfikacji wyniósł 4,6%, mniej niż w skali kraju oraz mniej niż w sąsiednich powiatach. Silna diaspora węgierska w Słowacji (422 tys. osób wskazujących tę narodowość jako jedyną lub pierwszą oraz dodatkowo 34 tys. mieszkańców deklarujących narodowość węgierską jako drugą)⁴¹ wpływa umiarkowanie pozytywnie na frekwencję spisową w komponencie etnicznym.

Procesy asymilacyjne zachodzące wśród grup etnicznych o długim rodowdzie przebywania na ziemiach dzisiejszych państw narodowych, na przykładzie Słowacji, ukazują dodatkowo prawidłowość: większa część przedstawicieli przywiązana do danej diaspory deklaruje tę narodowość jako drugą (67,6% diaspory żydowskiej, 62,6% diaspory rusińskiej, 61,3% diaspory niemieckiej; opozycyjnie wśród wspólnot współczesnych procesów migracyjnych – jedynie 5,3% diaspory chińskiej czy 14,9% diaspory wietnamskiej). Wyjątkiem są Węgrzy, w przypadku których wskaźnik identyfikacji narodowościowej drugiego wyboru – 7,5% – świadczy o silnej odrębności i tożsamości tej wspólnoty, mobilizowanej do podtrzymywania związku z państwem węgierskim m.in. przy wykorzystaniu ustawy z 2001 roku o Węgrach zamieszkających w krajach sąsiednich (tzw. Karta Węgra)⁴².

Liczebność mniejszości romskiej szacowana była przez Słowacki Urząd Statystyczny w chwili akcesji kraju do struktur Unii Europejskiej na 380 tys.⁴³, co nie koresponduje z współczesnymi deklaracjami spisowymi (156 tys. deklaracji

⁴⁰ Potencjał demograficzny mniejszości węgierskiej przez lata przekłada się na potencjał wyborczy/polityczny. Partia Koalicji Węgierskiej (SMK), integrująca pod koniec XX w. większość węgierskich środowisk politycznych, notowała poparcie wynoszące w skali kraju 9,1%, 11,2%, 11,7% (elekcje 1998, 2002, 2006), a najsilniejsze stronnictwo węgierskie w kolejnych wyborach Partia Most (Most-Híd) – 8,1%, 6,9%, 6,5% (2010, 2012, 2016). Ugrupowania reprezentujące Węgrów swój sukces, co naturalne, zawdzięczają głosom z terenów pogranicza słowacko-węgierskiego. Koncentracja poparcia dla ugrupowań mniejszości węgierskiej powtarza się w czterech okręgach (Dunajska Środa, Komarno, Galanta i Nowe Zamki). Zob. Wojtas 2019, s. 282.

⁴¹ <https://www.scitanie.sk/en/population/basic-results/structure-of-population-by-ethnicity/SR/SK0/SR>.

⁴² Ustawa wprowadzała możliwość podejmowania pracy na terenie Węgier bez specjalnych zezwoleń na okres trzech miesięcy w ciągu jednego roku, z prawem do bezpłatnego korzystania z opieki medycznej, prawo do bezpłatnych studiów na terenie kraju oraz wsparcie finansowe dla rodzin, które na obszarze państw ościennych zdecydowały się na posłanie swoich dzieci do szkół z wykładowym językiem węgierskim. Zob. Puzyniak 2019, s. 261.

⁴³ Koganová 2005, s. 227.

romskich w spisie 2021 roku, w tym 89 tys. deklaracji osób o podwójnej tożsamości etnicznej). Romowie często deklarują się jako Słowacy lub też jako Węgrzy (co nie jest zjawiskiem nowym), a wśród przyczyn rozbieżności między faktyczną a oficjalną liczbą Romów w Słowacji wymienia się: kryzys romskiej tożsamości spowodowany prowadzoną wobec nich polityką przymusowej asymilacji, postrzeganie „romskości” przez samych Romów (też ich otoczenia) jako mniej wartościowej, obawy przed prześladowaniami ze względu na swą inność⁴⁴.

W przypadku Słowacji wykreślenie z dowodu osobistego etykiety narodowości wskazywane jest jako jeden z kolejnych powodów spadku odsetka wskazań etnicznych w porównaniu z czechosłowackim spisem 1991 oraz pierwszym słowackim spisem 2001 roku⁴⁵. Administracyjne regulacje o powszechnym zasięgu, na tym przykładzie, oddziałują w dłuższym horyzoncie na percepcję istotności bądź nieistotności wybranych charakterystyk obywatelskich.

Podsumowanie

Wysoce różne poziomy luki identyfikacji narodowych w północno-zachodnim rejonie Europy Środkowo-Wschodniej odnotowane w 2021 roku (Polska: 1,24%, Słowacja: 5,42%, Czechy: 31,56%) nie są domeną ostatniego spisu⁴⁶. Odsetek populacji generalnej z nieustaloną identyfikacją etniczną we wcześniejszym badaniu krajowym przeprowadzonym w 2011 roku wynosił w Polsce, Słowacji i Czechach odpowiednio: 1,35%, 7,09% oraz 25,32%⁴⁷. W przypadku Słowacji i przede wszystkim Czech była to jednak diametralna zmiana względem zachowań spisowych z 2001 roku (poziom absencji narodowościowych w Słowacji: 1,0%, w Czechach: 1,7%). Na frekwencję spisową w komponencie etnicznym z dużym prawdopodobieństwem negatywnie wpływa – jak pokazują omówione w tekście przypadki spisów środkowoeuropejskich – znaczący udział ludności napływowej, rezygnacja ze stosowania administracyjnych kategorii narodowościowych, negatywne postrzeganie tożsamości grup mniejszościowych (przez przedstawicieli tej grupy, jak i ich otoczenie społeczne), przekonanie o nieużyteczności spisu bądź o zagrożeniach płynących z ujawnienia identyfikacji narodowej. Natomiast czynnikami, które zwiększają prawdopodobieństwo

⁴⁴ Pałka 2010, s. 224.

⁴⁵ *Slovakia census* 2001.

⁴⁶ Siedlecki 2016, s. 138–152.

⁴⁷ *A népesség nemzetiségi, korcsoport, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és nemek szerint; Obyvatelstvo podľa pohlavia a národnosti; Obyvatelstvo podle pohlaví a podle druhu pobytu, státního občanství, způsobu bydlení, národnosti a náboženské víry.*

wystąpienia wysokich poziomów autoidentyfikacji etnicznych, są: silne poczucie dumy ze swojego pochodzenia, przeważający udział ludności o zasiedziałości pokoleniowej, skuteczna kampania mobilizacyjna środowisk mniejszości narodowych, wprowadzenie możliwości wyrażenia podwójnej tożsamości narodowościowej, wysokie zaufanie do władzy centralnej, homogeniczność etniczna wspólnoty politycznej (w ujęciu lokalnym, regionalnym, krajowym). Wskazane powyższe czynniki oraz pozostałe wyjaśnienia zaprezentowane w tekście odnoszące się do skali braków odpowiedzi w spisowych pytaniach o identyfikację narodowościową należy odbierać jako impuls do pogłębionych badań nad tożsamością narodową mieszkańców wyróżnionych państw. Obserwowanie postaw mieszkańców w obszarze identyfikacji narodowościowych wydaje się być istotne z perspektywy administracji centralnej, administracji samorządowej, organizacji mniejszości etnicznych, a wreszcie też akademickiego spojrzenia na procesy socjopolityczne ujawniające się podczas kolejnych spisów powszechnych państw UE.

Bibliografia

Źródła drukowane i literatura przedmiotu

- Eberhardt P. (2000), *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, t. 35.
- Gołata E. (2018), *Koniec ery tradycyjnych spisów ludności*, Poznań.
- Gudaszewski G. (oprac.) (2015), *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa.
- International Conference of Labour Statisticians. Report, International Labour Office (1924), „Studies and Reports”, seria N, nr 4, Geneva.
- Koganová V. (2005), *Rómska minorita v Slovenskej republike a problematika jej integrácie do spoločnosti*, w: *Migrace, tolerance, integrace II*, red. O. Šrajerová, Opava.
- Kozioł R. (2010), Czechy, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, nr 4.
- Kwoka T. (2011), *Języki rusińskie*, w: *Słowiańskie języki literackie*, red. B. Oczkowska, E. Szczepańska, T. Kwoka, Kraków.
- Lesińska M. (2018), *Polska diaspora, polonia, emigracja. Spory pojęciowe wokół skupisk polskich za granicą*, „Polski Przegląd Migracyjny”, nr 1.
- Marchlewska M., Rogoza R., Rogoza M., Witke D., Furman A., Szczepańska D., Maciantowicz O., Molenda Z., Maison D. (2023), *Czy i jak identyfikujemy się z polskością. Raport segmentacyjny*, Laboratorium Poznania Politycznego. Instytut Psychologii PAN, Poznań.
- Maryński A., Kosiński L. (oprac.) (1961), *Materiały do geografii zaludnienia Polski i Czechosłowacji*, „Dokumentacja Geograficzna”, z. 5, Warszawa.

- Pałka E. (2010), *Problematyka mniejszości narodowych na Słowacji*, w: *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, red. E. Pałka, Wrocław.
- Patriotyzm Polaków. Komunikat z badań* (2018), CBOS, Nr 105.
- Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. Revision* (2017), Organizacja Narodów Zjednoczonych, 3, ST/ESA/STAT/SER.M/67/Rev.3, New York.
- Pregi L., Novotný L. (2019), *Selective migration of population in functional urban regions of Slovakia*, „Journal of Maps”, t. 15, z. 1.
- Prokop J. (2012), *Romska społeczność w Republice Czeskiej i sprawy jej edukacji*, w: *Oświata dorosłych wobec jednostek i grup defaworyzowanych: ku społecznej jedności*, red. Z. Szarota, Kraków.
- Puzyniak A. (2019), *Polityka Węgier wobec mniejszości węgierskiej po 2010 roku*, „Wschodnioznawstwo”, t. 13.
- Puzyniak A. (2021), *Status prawny mniejszości narodowych w Republice Słowackiej*, „Wschodnioznawstwo”, t. 15.
- Rozporządzenie (WE) Parlamentu Europejskiego i Rady 763/2008 z dnia 9 lipca 2008 roku w sprawie spisów powszechnych ludności i mieszkań, Dz.U.UE.L 2008.218.14.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.U.UE.L 2016.119.1
- Siedlecki M. (2016), *Luki identyfikacji etnicznej w spisach powszechnych państw Grupy Wyszehradzkiej: kobiety vs mężczyźni*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych”, nr 1.
- Siwek T. (2010), *Podziały wewnętrzne w Republice Czeskiej*, „Przegląd Geograficzny”, t. 4.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. 2017 poz. 823 ze zm.
- Wojnicki J. (2018), *Restytucja samorządu lokalnego i regionalnego w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, „Eastern Review”, t. 7.
- Wojtas K. (2019), *Partie mniejszości węgierskiej na Słowacji w latach 1989–1998. Aktorzy, elity, wyborcy*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 1.
- Zawistowska R. (2011), *Demografia i rozmieszczenie ludności węgierskiej w Słowacji 1918–1950*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, t. 46.

Netografia

- A népesség nemzetiség, korcsoport, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és nemek szerint*, www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00?lang=hu (dostęp: 11.06.2023).
- Censusi i popullsisë dhe banesave* (2011), Albanian Institute of Statistics, www.ksh.hu/nepszamlalas/detailed_tables (dostęp: 6.06.2023).
- Dane wynikowe spisów powszechnych publikowane przez narodowe służby statystyczne: Český statistický úřad, <https://www.czso.cz>, Główny Urząd Statystyczny: <https://stat.gov.pl>, Štatistický úrad Slovenskej republiky: <https://slovak.statistics.sk> (dostęp: 11.06.2023).
- Formularz A Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań 2002, https://stat.gov.pl/gfx/portalinformacyjny/userfiles/_public/spisy_powszechnie/ns2002-form-a.pdf (dostęp: 1.06.2023).
- <https://radio.opole.pl/100,413279,kampania-promocyjna-mn-dotyczaca-spisu-powszechn> (dostęp: 1.06.2023).

<https://ukraincy.org.pl/spis-ludnosci-2021> (dostęp: 11.06.2023).

Instrukcja do autospisu internetowego w języku polskim, <https://spis.gov.pl/najczesciej-zadawane-pytania> (dostęp: 1.06.2023).

Obyvatelstvo podľa pohlavia a národnosti, <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html> Obyvatelstvo podľa pohlaví a podle druhu pobytu, státního občanství, způsobu bydlení, národnosti a náboženské víry, <https://vdb.czso.cz> (dostęp: 6.06.2023).

Obyvatelstvo podľa pohlavia a národnosti, <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html> Obyvatelstvo podľa pohlaví a podle druhu pobytu, státního občanství, způsobu bydlení, národnosti a náboženské víry, <https://vdb.czso.cz> (dostęp: 6.06.2023).

Population by selected ethnicities and combinations of ethnicities in 2021, www.scitani.cz/ethnicity#skupina-55608 (dostęp: 6.06.2023).

Slovakia census 2001, <http://www.centroconsult.sk/Genealogy/census.html> (dostęp: 6.06.2023).